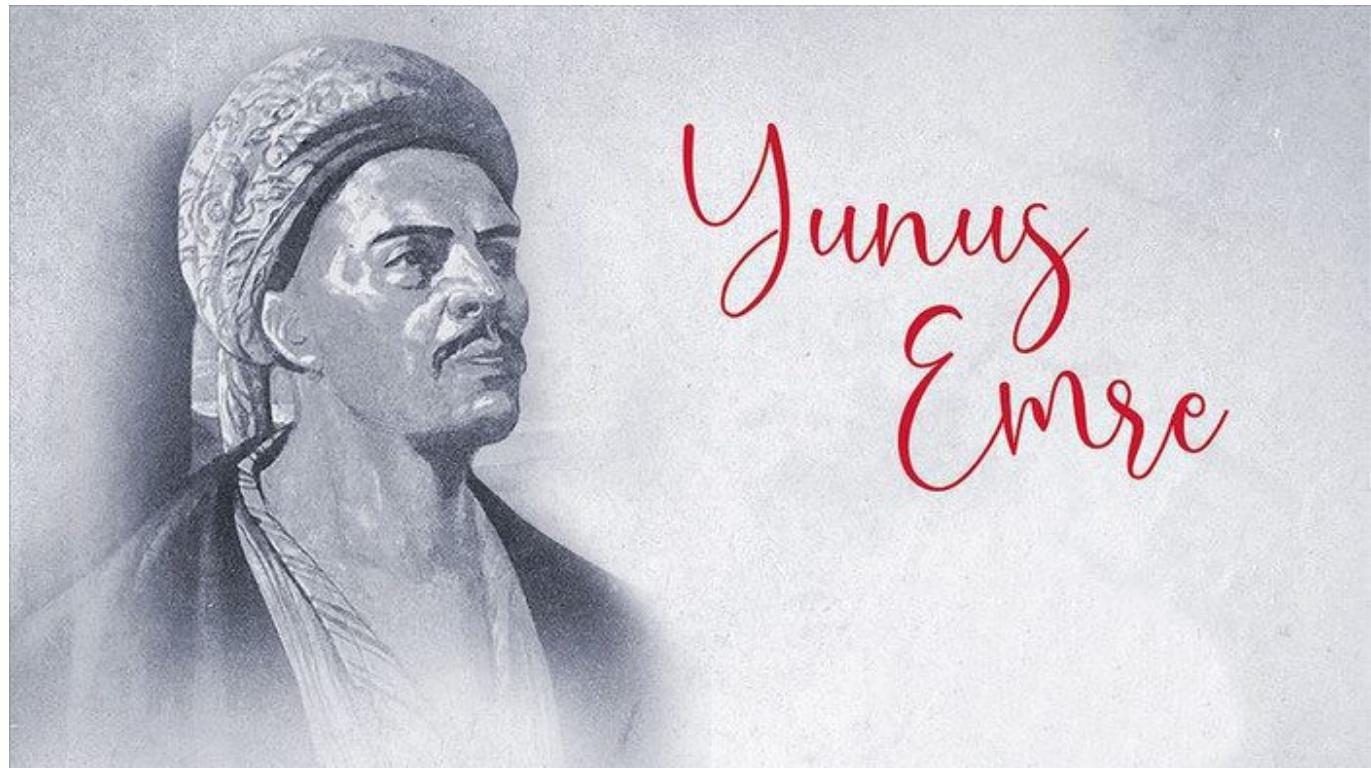

Ýunus Emräniň poeziýasyna bellikler

Category: Edebiýaty öwreniş, Goşgular, Kitapcy

написано kitapcy | 22 января, 2025

Ýunus Emräniň poeziýasyna bellikler ÝUNUS EMRÄNIŇ POEZIÝASYNA
BELLIKLER

Garaşszlyk zamanasy biziň durmuşmyzyň ähli ugurlaryna ~ syýasata hem, ykdysadyýete hem, edebi, medeni gatnaşyklara hem täsirini ýetirdi. Dogrusy, durgunlygyň daglary eredi, dogandogana gol uzatdy, ot biten ýodalar arçaldy. Şu ýerde biziň gürrüñimiziň esasy obýekti bolan Ýunus Emräniň birje setiri ýada düşýär:

«Wagtyňza häzir oluň...»

Hawa, ol wagtyň gadryny bilen, ony zer deýin ulanan kişi. Eýsem Ýunus Emre kim? Ilki bilen külli turkmeniň ruhy sütünü saýylýan hezreti Magtymguly Pyragynyň-da agzalýan şahsyýeti öz halypalarynyň biri saýandygyny, Ýunus Emräniň döredijilik «hazynasyna» tagzym edendigini aýtmalydyrys. Dogry, Magtymguly öz kyblagähi hem ylym atasy Döwletmämmet Azadyny hem, Hoja

Ahmet Ýasawyny hem, Nejmeddin Kubrany hem, Rabguzyny, Jamydyr, Nowaýyny hem... öz ruhy çeşmeleri hasaplapdyr. Bu barada belli türkmen alymlary Abdyrahman Mülkamanowyň, Gurbandurdy Geldiýewiň, Kakajan Ataýewiň, Jepbarberdi Gökleñowyň, Romanguly Mustakowyň kitaplarynda, makalalarynda bellenilip geçilýär.

Ýöne hernäme-de bolsa Ýunus Emräniň döredijiliği heniz doly, hemmetaraplaýyn, kämil derejede öwrenilenok. Aslynda-ha öňki sisteme döwründe beýtmäge biziň aňymyza, elimize urlan göze görünmeýän «gandallar» päsgel beripdi. Indi şükür, ýollar, ýörelgeler, garaýışlar üýtgedi, hakyt öz isleýşimizce boldy. Saglyk bolsa Ýunus Emre atly türki edebiýatynda uly yz goýan äpet läheňiň döredijiliği düýpli, ylmy aspektler esasynda öwreniler. Şahyr Allany yns-u-jynsyň, umuman tebigatdaky hereketli närseleriň ählijesiniň hak hossary, iň ýakyny hasaplaýar. Muňa onuň aşaky setirlerem güwä geçýär:

— Aň, eý Ýunus Rahmanyň,
Dosta ulaşdyr janyňy,
Ne beslärsiň bu teniňi,
Ajal oky ýetse gerek...

Umuman, Ýunus Emrede Hudaý hakdaky şygyrlar onuň döredijiligineniň içinden eriş-argaç bolup geçýär. Muňa onuň «Apar Aldah diýe-diýe», «Alla, saňa fundum elim», «Çagyraryn, Möwlam seni», «Dilim seni söýlejek», «Hudanyň jogaby», «Könlümizi şat eýledi», «Guraýyn ondan baraýyn», «Hak gapysyn açar oldum», «Azat olarmy ýa Reb», «Kimseler Haky bilmez» ýaly meşhur şygyrlary arkaly doly göz ýetirmek bolýar.

Türkmen klassyky edebiýatynyň wekilleriniň döredijiligine Ýunus Emräniň ýetiren täsiri az-küş bolmandyr. Magtymgulydan soňky edebi wekilleriň ~ Andalybyň, Gaýybynyň, Mätäjiniň, Magrupynyň, Zelilinin döredijilik tärlerini içgin yzarlarsaň, muňa göz ýetirmek bolýar. Diýmek, onuň poeziýasy täsiriniň güýçlüdigi, halkylygy, durmuşdan üzñe däldigi, pelsepesiniň ýetikdigi, setirleriniň sazlaşyklydygy bilen tapawutlanýandyr. Bu bolsa edebi ykbalda uly bagtdyr.

Ýunus Emre türki dünýäde uly meşhurlyk gazanan söz ussatlarynyň biridir. Ol Jelaleddin Möwlana Ahmet Fakyh, Geýikli Baba, Seýdi Balum ýaly şahyrlar bilen bir döwürde ýaşapdyr, olaryň atlary şahyryň şygylarynda duş gelýär.

Ýunus Emre 1240-41-nji ýylда doglup, 82 ýaşynyň içinde aradan çykypdyr. Onuň ýaşan döwri Seljuklar dinastiýasynyň dargap, Osman Gazy eýýamynyň başlanan zamanya gabat gelýär. Ol arap we pars dillerini suwara bilipdir, yslam ylmyndan we yslam taryhyndan, şonuň ýaly-da döwrüniň dünýewi ylymlaryndan oňat baş çykarypdyr. Şahyr Tapdyk Emre atly pire gol berip, welilik derejä ýetipdir. Şu ýerde bu şahyryň özgeleriňkä meñzemeýän edebi ykbaly, has takygy, döredijilik aýratynlygy hakda gürrün etmek parzdyr. Ol aýratynlyk şahyryň türkmen-oguz edebi tärlerini özüne döredijilik akabasy edip saýlap alanlygydyr. Şondan öň bolsa edebiyatda arap-pars täsiri güýcli bolupdyr. A Ýunus Emre bolsa batyrgaýlyk bilen türki dilde şygır düzüş tärlerini saýlap alypdyr. Şol akym boýunça döreden goşgularam ony türki dilli edebiýatyň parlak ýyldyzlarynyň birine öwürdi. Yene bir aýratynlygy, şahyryň Adam hem Hactagala meselesine uly üns berenligidir. Ýunus öz dünýägaraýsy boýunça panteist şahyrdyr. Ol ýalñyz ideýany: Adam we tebigat Hactagalanyň nurundan dörän zatlardyr diýen garaýsy öňe sürüpdir:

*– Daglar bile, daşlar bile,
Çagyrraryn Mövlam seni.
Säherlerde guşlar bile,
Çagyrraryn Mövlam seni.*

Ýunus okar diller bile,
Ol gumry-biller bile,
Haky söýen gullar bile,
Çagyrraryn Mövlam seni.

Ýunus Emräniň milletiniň türk(men)digini Türkiýede çykarylan kitaplara we şu güne çenli belli bolan köp taryhy çeşmelere esaslanyp aýdýarlar. Ýunus Emräniň zamanya arap-pars dilleriniň agalyk etmegu netijesinde egninden basylan türki diliň janlanmagy, döwlet dili derejesine göterilmegi hut

derwüş Ýunus Emre bilen baglydyr. Derwüş Ýunus diýilmeginiň sebäbi-de onuň şol döwürde meşhur ylym we medeniýet merkezi bolan Konýada bilim alyp, Tapdyk Emre atly pire gol bermegine we welilige ýetmeginde. Türki edebiýatyň kemala gelmeginde, häzirki zaman derejesine ösüp ýetmeginde söz ussady Ýunus Emräniň roly uludyr. Beýik şahyr şol döwre çenli dowam edip gelýän agyr kitaby stilden yüz dönderip, döreden eserlerini sada halkyň gepleşik dilinde ~ halk döredijiligine mahsus bolan düşnükli çeper stilde ýazmagy başarypdyr. Bu bolsa Ýunus Emräniň öz ideýalaryny halkyň giň köpçüligine mümkingadar doly sasa dilde ýetirmek: mekdep-medrese sowady bolmadyk köpçüligiň we yslam ýörelgelerine, şerigata düşünip, kabul etmeklerini gazandyrmak yhlasyndan döräpdir. Onuň çeken zähmetiniň netijesinde yhlasy zaýa bolmandyr, hasyl bolupdyr. Ýunus Emre öz döreden eserlerinde dünýewi-filosofiki, sosial meseleleriň ýany bilen Allatagala ylahy páklik, barlyk-ýokluk, durmuş-ölüm, dünýäniň panylygy ýaly yslam äleminde global möcberi eýeleýän problemalary gozgapdyr. Onuň eserleri yslam dininiň halk arasynda ornaşmagynda, pugtalanmagynda uly orna eýedir. Ýunus Emräniň döredijiliği çeperçilik, leksik-poetik stil taýdan uly ähmiýete eýedir. Anadolyda täze bir edebi diliň ~ Günbatar türki ýazuw diliniň ösmegi, kemala gelmegi Ýunus Emräniň ady bilen baglanyşyklydyr. Şahryyň döredijilik dünýäsine içgin aralaşsak onuň öz ýaşan jemgyýetinden halkynyň nägileligini, durmuşyň her hili pajygasyna duş gelende-de ýasaýsy unudanok, oňa akyllı çözgütlər bilen ýanaşmaga synanyşýar. Ol:

*Saňa ybrat gerek ise, gel göre sen bu sinleri,
Ger daş isen, eriýesin bakyp görejek bunlary.*

Şunlar ki çokdur mallary, gör, nije oldy hallary,
Soň ujy bir çömlek giýmiş, aňyn-da ýokdur ýenleri.

Kany mülke benim diýen, köşk-u sara begenmiýen?
Şimdi bir öýde ýatarlar, daşlar olmuş üstünleri.

...Kany ol şirin sözlüler, kany ol güneş ýüzlüler?

Şeýle gaýyp olmuş bunlar, hiç bilinmez nyşanlary.

Bunlar bir wagt begler idi, gapyçylar, kerlar idi,
Gel, şimdi gör, bilmeýesin, beg kaýsydyr, ýa gullary.

– diýmek bilen bu pany, ýalançy dünýäde beg-gul diýip tapawutlanyp, eden-etdilik edip ýasanyň bilen, deňlik bolmadygy bilen o dünýäde beg-guluň hemmesiniň deňdigini, bu dünýäde köşk-saraý edeniň o dünýä ýeňsiz kepen bilen gitjegiňi, gara toprak bilen aralaşjagyň aýdýar. Şahyr jemgyýetde garyplar bilen baýlaryň arasyndaky agalyk edýän deňsizligi saýgaryl oňa göz ýetirip degerli baha berip bilipdir. Ol:

Kem duru ýoksullyldan niçeleriň barlygy...

ýa-da:

*Bir guluna atlar berip, awretu mal, jiftler berip,
Hem ýok biriniň puly, ol Rahymu Rahman benim*

– diýip zeýrenýär.

Häzir bize şeýle bir bagt nesip etdi. Ol bolsa Garaşsyz Türkmenistandaky uly-kiçi hemmäniň Ýunus Emräniň goşgular diwanyny ene dilinde okap bilyänligidir. Bu akaba işalla, geljekde has giñär, çuňlaşar. Sebäbi şahyr şoňa doly mynasyp.

Gülnar ÖWEZGYLYJOWA.

#garagum 97 Edebiýaty öwreniș